

УДК 233.5

ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ У ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІЙ СПАДЩИНІ ПАПИ ІВАНА ПАВЛА II

Марія Кохановська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000,
e-mail: mkokhanovska@yahoo.com*

Систематизовано думки папи Івана Павла II, які базуються на співвіднесенні життя як найбільшої цінності з розумінням людської гідності, моральності, взаємозв'язку свободи та прав людини. Означено, що понтифік трактував цінність людського життя як основне право людини, підґрунтя становлення особи; також окреслено сучасні тенденції прийняття життя. Розглянуто характеристику папи Івана Павла II стану сучасної культури та необхідних змін у сфері моралі, завдяки яким природа людини стала б основою розвитку суспільства. Ставлення до життя є критерієм ставлення людини до себе, до іншого та до Бога, унаочнює систему цінностей сучасної людини. Розкрито основні загрози людському життю, що їх вивчає біоетика, й проаналізовано, як саме їх розв'язує Іван Павло II. Закцентовано на питанні про те, чи доцільні експерименти над людиною у сфері медицини.

Ключові слова: життя, людина, моральність, право, свобода, “цивілізація смерті”, моральна цінність.

Проблеми життя та смерті належать до найважливіших питань філософської антропології. Їх вирішення безпосередньо пов'язане з релігійним самовизначенням людини, виявляє систему цінностей окремих осіб і суспільства загалом. Розвиток філософії та зародження біоетики – свідчення актуальності аналізу сучасного ставлення до життя. Такий аналіз дає змогу виявити основні тенденції в розвитку культури, є відповіддю на протиставлення моральних норм їх нігілістичному трактуванню. Розглянемо бачення Івана Павла II цінності людського життя в сучасному суспільстві, пропозиції папи щодо вирішення проблем, пов'язаних зі ставленням до життя, що допоможе з'ясувати позицію мислителя стосовно питань сенсу життя. Думки понтифіка дають змогу порівняти християнське розуміння цінності життя із релятивістськими тенденціями.

Погляди Кароля Войтили на життя вчені аналізували крізь призму різних аспектів. Серед дослідників філософсько-богословської спадщини мислителя, які вивчали дотичну до окресленої проблематику, виокремимо таких: З.-Н. Бжузи розглядав здебільшого суспільний вимір особи, моральні питання, оцінку цінностей сучасної людини у філософсько-богословській спадщині папи Івана Павла II; Я. Галяровіч досліджував трактування у працях понтифіка питання свободи, права, правди у житті людини, її відповідальності та гідності особи; Р. Чекальський акцентував на сучасних загрозах людській гідності, що виникають через посилення морального релятивізму, невластиве свободі та совісті трактування їх сутності, збільшення для людини ваги раціоналізму, зменшення уваги до моральних цінностей у процесі технічного розвитку; Р. Кісіль вивчав енцикліки папи з антропологічного

погляду; Г. Вегель аналізував біоетичні питання у працях філософа. Дослідження названих учених – вагомий внесок у вивчення спадщини Івана Павла II. Однак у цій статті проаналізуємо, як мислитель оцінював панівні в сучасному суспільстві тенденції у ставленні до людського життя, а отже – трансформації сучасної культури, вплив загальної та індивідуальної думки на формування системи цінностей як умов трактування значущості життя.

Мета статті – систематизувати думки папи Івана Павла II про цінність життя в сучасному йому суспільстві. Розглянемо, які мислитель запропонував способи долаття основних загроз людському життю, що впливають із домінування матеріальних цінностей над духовними і є наслідком морального релятивізму. Досліджуючи ставлення до людського життя, зосередимося на вивченні поглядів Кароля Войтили щодо взаємозв'язку свободи та права, ставлення людини до себе й до іншого, реалізації природного права, окремих біоетичних проблем, на аналізі папи сучасної системи цінностей.

Іван Павло II надає вагомому значення ставленню до земного життя і, як представник релігійної філософії, вважає його підготовчим етапом до життя вічного. Життя вічне, на думку мислителя, – найвища мета людини. Аналізуючи культурну динаміку, наголошує на потребі захисту життя, зумовлену передусім моральним релятивізмом. Зокрема, в енцикліці “Євангеліє життя” (“*Evangelium vitae*”, 1995) понтифік акцентує увагу на загрозах людському життю, тлумачить їх з огляду на сутність людини, її гідність та призначення. Філософ спирається на принципи рівності людей, їх свободи та прав, відповідно до яких, ніхто не може ухвалювати рішення про смерть інших. Спрямованість його думки в цьому контексті на соціальну проблематику – намагання виявити причини неадекватного прийняття життя, зважаючи на суспільну природу людини.

Мислитель пише про два виміри життя: вимір дару (глибший, важливіший) і обов'язку, які визначають ставлення людини до себе та до іншого, виявляють основні вектори поведінки. Доцільно також враховувати, що понтифік трактував життя ще й крізь призму права. Папа неодноразово апелював саме до права, аналізуючи спосіб належного прийняття життя та основні загрози життю. Слідом за соціальним ученням Католицької церкви, Іван Павло II говорить про призначення людини панувати над усім створеним, а оскільки характерна риса особи – відповідальність, то людина має усвідомити власну роль у житті інших – оберігати ці життя. Вона покликана не лише реалізувати своє право на життя, а й забезпечити цю можливість іншим.

На думку папи, право на життя – головне серед прав людини, а в їх основі – людська гідність. Тому аналізуючи, як саме понтифік трактував цінність життя, потрібно враховувати моральні аспекти. Іван Павло II фіксує глибокі та швидкі соціальні зміни, що “захитали моральні основи” та “запровадили людей у хаос”, наголошує передусім на негативних змінах у сфері моральності сучасної людини, що дає підстави виявити головні чинники неналежного щодо природи людини ставлення до життя.

Іван Павло II наголошує на проблемі реалізації права на життя, зумовленій порушенням на законодавчому рівні основних прав людини та права на екзистенцію, гідну особи. Тому небезпеку для “культури прав людини”, він називає особливстю сучасної епохи. Зневажання людської гідності найбеззахисніших – дітей, хворих та старших за віком – дає змогу понтифікові стверджувати про появу механізмів, що

нівелюють правдиві міжлюдські взаємини та ведуть до “розпаду державного організму”, оскільки завдання держави – захист прав усіх її членів. Він слушно наголошує на проблемі взаємовідношення права на особисту свободу та злочинів проти життя як на характерній рисі сучасного суспільства.

Проаналізувавши, як саме розкрито поняття цінності життя в міжнародних законодавчих документах, папа виявив цілком інший розвиток культури, ніж передбачає непошкоджена гріхом природа людини. Причина такої ситуації – нівелювання гуманістичних ідеалів, що дає змогу Іванові Павлу II говорити про сучасність як про “цивілізацію смерті”. Зазначимо, що поняття “культура” та “цивілізація” мислитель ототожнює. До негативних явищ сучасності зараховує інертність людини, релятивізм цінностей, егоїзм, свавілля, матеріалізм та втечу від відповідальності. У суспільстві, стверджує папа, зростає значення індивідуальної свободи на противагу усталеним моральним нормам, а “факт совісті не є настільки суб’єктивним, щоб не бути до певної міри інтерсуб’єктивним” [6, с. 153]. Тому, на думку мислителя, в основі творення нової сучасної культури – підпорядкування природного закону “неправильно реалізованій свободі”.

Суперечності між декларованими правами людини та їх реалізацією в нинішньому суспільстві Іван Павло II поділяє на дві групи. По-перше, визнання прав лише тих, хто володіє певною автономією. По-друге, трактування свободи через абсолютизацію людської істоти та акцент на “свободі сильніших”. Індивідуалістична абсолютизація свободи, на його думку, може спричинити нищення іншої людини та релятивізм категорій добра та зла. Філософ вбачає у ній причину трансформації суспільної цілісності на окремі одиниці з власними цілями та шляхами реалізації, без огляду на спільні цінності та абсолютну правду.

Загрози людському життю, на думку папи, сплановано “науково, систематично”. Ідеться насамперед про утвердження різними сферами суспільства матеріалізму як основної цінності, що зумовлює інструменталістське трактування життя, а також перешкоджає становленню людини відповідно до її природи, суперечить її основним правам. Приклад, який розкриває думку папи щодо системності загроз життю людини, – пропагування засобами масової інформації культури, в якій евтаназію, аборти, контрацепцію вважають поступом та ознакою зростання свободи. Така ситуація свідчить про потребу захисту життя, а отже – людини.

Заклик Івана Павла II не зредукувати людину до класу предметів – відповідь на утилітаристські тенденції трактування цінності життя. Такий закликом зумовлений гідністю людини, трансцендентним виміром її буття, а одночасно відповідає імперативу І. Канта. Тому необхідно реалізувати свободу згідно з моральними нормами, що уможливить належну повагу до життя та становлення особи. Вагоме значення свободи в житті людей папа пояснює не лише тим, що вважає її основним чинником, який відрізняє людину від інших родів буття, а й тим, що завдяки їй трансформується духовність.

Іван Павло II пише, що нема правдивої свободи там, де не приймають життя як цінність. В імперативі І. Канта мислитель вбачає принцип, що є основою правильно зрозумілої людської свободи, однак пропонує власне формулювання, що впливає зі ставлення до особи як такої, яка “має або принаймні повинна мати свою мету”, а тому її не можна трактувати як засіб, лише як мету. Хибне розуміння мети – наслідок

реалізації свободи всупереч правді, оскільки “бути вільним” означає використовувати свободу відповідно до того, що істинно добре, а також – бути “людиною для інших”. Тому й людське життя розглянуто як прагнення до свободи через правду.

Принцип недоторканності життя, що є в “серці людини та в її сумлінні”, філософ висновує із святості життя, а дії, спрямовані проти життя, пояснює прагненням до індивідуалістичної свободи та засуджує їх. Про вагомість для Івана Павла II цінності життя свідчить його термін “цивілізація життя”, який протиставлено “цивілізації смерті”, через вибір духовних цінностей на протиположність матеріальним. Зазначимо, що вибір людини потрібно розглядати крізь призму ставлення до обов’язку перед спільнотою інших осіб, оскільки повага до людського життя – основа міжлюдських взаємин та існування політичної спільноти. Із нею понтифік пов’язує наявність у світі демократії та справедливості, справжньої свободи, розвитку, миру та щастя, а заповідь “не вбий” для нього – черговий доказ необхідності захисту життя.

Боротьба між “цивілізацією життя” та “цивілізацією смерті” особливо яскрава у сфері біоетики. Іван Павло II схвалює розвиток медицини та науки загалом, якщо вони сприяють покращанню людського життя, однак зазначає, що в наш час науково-технічний поступ випереджує розвиток етики, а життя перестають трактувати як дар. Тому інший стає предметом користування без визначених правил. Це свідчить про ступінь “вразливості” в основних питаннях людської екзистенції, про відповідні трансформації поглядів на сенс життя. Нові перспективи, що з’являються завдяки науково-технічному розвитку, є основою посягання на людську гідність, а зростання злочинів проти життя – суттєвою ознакою нової культури.

Аналіз розвитку біоетики виявляє позитивні, з огляду на вчення понтифіка, тенденції щодо захисту життя, а також сприяє діалогу між представниками різних релігій, об’єднує тих, хто вірить, і тих, хто не вірить. Брак у людини “автентичної мудрості” в реалізації власних можливостей Іван Павло II трактує як причину небезпек для її “біологічної екзистенції”, тому вважає, що необхідно “роззброїти науку” через відмову вчених від досліджень, які можуть призвести до агресії та смерті. Отже, питання цінності життя актуальне для аналізу науково-технічних трансформацій сучасної епохи.

Розглядаючи проблеми життя крізь призму біоетики, Іван Павло II передусім осуджує аборти, оскільки “безпосереднє переривання вагітності, заплановане як ціль чи засіб ... є добровільним убивством невинної людської істоти” [4, п. 62]. Спираючись на природне право, що забороняє втручатися в життя невинної істоти, понтифік називає “морально неприпустимими” дослідження, спрямовані на виявлення відхилень у розвитку плоду з метою абортів. Аборт – свідчення не лише проблеми в системі цінностей суспільства, а й небезпеки для сім’ї – “малого суспільства”, “sanktuarium життя”, що є викликом для християнства. Дотримуючись християнського вчення, мислитель стверджує: від моменту зачаття людини ніхто не може позбавити її життя. Щодо смертної кари, то мислитель допускає її тільки тоді, коли нема інших способів захистити суспільство, однак зазначає, що в наш час суспільство спроможне вберегти себе, тому треба відмовитися від такого виду покарання.

Ще одна біоетична проблема, крізь призму якої філософ розкриває розуміння цінності життя, – експерименти над ембріонами. Понтифік осуджує їх, оскільки під час таких експериментів не шанують свободи, гідності, права на життя. Вважає

неприйнятними експерименти над плодом, що можуть порушити його цілісність або негативно вплинути на розвиток, і допускає лише ті, що є крайньою спробою врятувати плід від смерті, “оскільки тут діє загальний принцип, що забороняє використовувати людську істоту як матеріал в цілях науки або благополуччя людей” [3, с. 181]. Понтифік вважає, що кожна людина, зокрема й із вадами, має право на життя та самореалізацію, оскільки життя як таке “завжди є добром”.

Негативно ставиться папа й до такої біоетичної проблеми, як штучні техніки репродукції людини, адже цей підхід суперечить природному творенню людини і намагається поставити її на місце Бога. Крім того, є ще одна проблема – подальша доля надлишкових ембріонів. Часто над ними проводять досліди або знищують їх, у такий спосіб редукуючи людське життя до ролі “біологічного матеріалу”, трактуючи життя інструменталістськи. Отже, біоетика – вельми репрезентативна сфера, що виявляє рівень цінності життя в конкретному суспільстві і ставлення до людини загалом. Людському життю притаманне “дещо святе та релігійне” і цю цінність, за словами Івана Павла II, може зрозуміти кожен, без урахування релігійної віри. Тому у своїх міркуваннях про захист життя філософ спирається на загальнолюдські принципи моралі.

Кожну людську істоту від зачаття до природної смерті Кароль Войтила трактує як особу: буття – духовне, адже тільки на основі духовності “можна зрозуміти свідомість, зокрема самосвідомість, і свободу” [7, с. 96]. Навіть у ще не народженій дитині “неможливо не помітити особовості в найбільш онтологічному значенні” (хоча, за його словами, багатьох рис, що засвідчують її в психологічному та етичному аспектах, особа як мислячий та здатний до самостановлення суб’єкт набуває поступово). Тому помилковим є, на думку понтифіка, розрізнення “людської істоти” та “людської особистості” у правових документах, що узаконюють аборти. Відповідно, визнання права на життя та фізичну цілісність тільки тих, хто вже народився, Кароль Войтила називає штучним, позбавленим “наукового чи філософського підґрунтя” [1]. Те, що людське життя – Божий дар, достатня підстава, на думку Івана Павла II, для прийняття його як цінності.

Евтаназію Іван Павло II називає абсурдним та нелюдям вчинком, що належить до найяскравіших виявів “культури смерті”. Це “лицемірне милосердя”, яке часто свідчить про утилітаристські, егоїстичні, а передусім матеріалістичні наміри окремих осіб. На думку Івана Павла II, евтаназія зумовлена хибним розумінням терпіння як зла, браком релігійної мотивації, поширенням індивідуалізму та гедонізму, причиною яких понтифік вважає матеріалізм. Евтаназію часто застосовують щодо осіб літнього віку, однак, як зазначає папа, у Старому Заповіті праведна людина “не просить про звільнення від старості та її тягара” [4, п. 46], адже старість у цьому культурному контексті має належне пошанування. Культура як вияв людини засвідчує основні антропологічні, зокрема моральні, проблеми в різні періоди людської історії.

Сьогодні, зазначає Іван Павло II, цінують лише життя, вільне від каліцтва та хвороби, а не як самодостатнє та дар. Відповідно, стан тіла є показником цінності життя. Папа слушно говорить про сприйняття в сучасному світі тіла як сукупності органів, функцій та енергії, які можна використовувати відповідно до критеріїв приємності та користі. Тіло перестають трактувати як “знак і місце взаємин з іншими, з Богом і зі світом”, як особову дійсність. Іван Павло II виокремив критерії,

відповідно до яких тіло нині вважають цінністю: чим володіє, що виконує і яку дає користь. У такий спосіб його значення скорочують до суто інструменталістського. Понтифік слушно зазначає, що критерії, які засвідчують визнання людської гідності, – повага, безкорисливість і служіння – поступаються в наш час критеріям продуктивності та придатності.

Нівелювання людської гідності виявляє передусім значне поширення утилітаризму в сучасному суспільстві, а отже, за словами папи, відсутність правдивої любові. Зневажання людини мислитель прирівнює до зневажання Бога. Тому лише антропологія, базована на любові до людини та на повазі до її трансцендентного призначення, дасть змогу сучасному людству, що перебуває, як визначив Іван Павло II, у передсмертному стані, боротися “із браком гідності щодо тіла, моральності і духу” [5, с. 198]. Правдива любов, як “онтологічна та етична потреба особи”, не приведе до смерті. За словами понтифіка, лише людина може любити і бути любленою, адже “любов є потребою особи” [2, с. 87]. Тому людина, відповідно до своєї природи, має належно оберігати цінність кожного людського життя.

Вважаючи людське життя найбільшою цінністю, Кароль Войтила говорить про необхідність змінити ставлення до життя людини, зважаючи на її гідність як центральний пункт європейської релігійної, правової та культурної спадщини. Культура як шлях, що веде до того, аби “щораз більше бути”, має розвиватися відповідно до природи людини, тому права особи повинні стати основою культурних трансформацій. Моральний (природний) закон, що є в серці кожного, має бути основою цивільного права, аби життя людини набуло належної поваги.

На основі аналізу філософсько-богословської спадщини папи Івана Павла II робимо такі висновки щодо оцінки ставлення до людського життя в сучасному понтифіковому суспільстві: посилюється підпорядкування людини суспільним ідеалам, які суперечать вимогам природного закону; зростає домінування власних інтересів у міжлюдських взаєминах; зменшується повага до людської гідності; право на життя стає інструментом задоволення бажань “сильніших”; збільшується релятивізм моральних норм; співвіднесення права та свободи дедалі набуває більш індивідуалістичних рис; суспільство не забезпечує належної охорони основних прав людини. Ці узагальнення головних небезпек, що загрожують життю особи, засвідчують моральну кризу сучасного суспільства.

Трактування життя в концепції Кароля Войтили ґрунтується на засадах християнства та суперечить окремим тенденціям культурної ситуації сучасної доби. Зокрема, нігілізму, релятивізму, секуляризації. Духовний світ людини зосереджено на Творці та відповідальності особи перед Ним. Тому розуміння життя у філософсько-богословській спадщині Кароля Войтили утверджує цінність особи як частини світової гармонії, в основі якої – Бог.

На основі цього дослідження пропонуємо зокрема такі напрями для подальших розвідок: компаративний аналіз трактування життя з релігійних та арелігійних позицій; значення вчення папи Івана Павла II щодо цінності життя в розвитку соціальної доктрини Католицької церкви; вчення про людське життя в різних релігійних традиціях; напрацювання біоетики та їх роль у розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Іван Павло II*. Про гідність і покликання жінки: апостольський лист Святішого Отця Івана Павла II з нагоди Марійського року, 15.08.1988 р. Львів: Місіонер, 1995.
2. *Иоанн Павел II*. Научный прогресс должен блюсти достоинство человека. Выступление на римской встрече сторонников "Движение за жизнь", 3 сентября 1982 года // Мысли о земном. Москва: Новости, 1992. С. 181-183.
3. *Курдина З.* Майбутнє Європейського Союзу і розширення його кордонів на схід було темою роздумів на аудієнції, яку Папа Іван Павло II // <http://www.r.lviv.ua/news.php?item=168>.
4. *Ioannes Paulus PP. II*. Evangelium vitae // http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae_pl.html.
5. *Jan Paweł II*. Nieodzwonne posłannictwo uniwersytetu w dzisiejszym społeczeństwie. Do środowisk Uniwersyteckich Gwatemali, Gwatemala, 7 marca 1983 roku // Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie. Rzym – Lublin: KUL, 1988. S. 193-200.
6. *Wojtyła K.*. Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne. Wydanie III poprawione i uzupełnione. Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000.
7. *Wojtyła K.*. Rozważania o istocie człowieka. Kraków: WAM, 1999.

**THE VALUE OF HUMAN LIFE IN POPE JOHN PAUL II
PHILOSOPHICAL-THEOLOGICAL TEACHING****Mariya Kokhanovska**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: mkokhanovska@yahoo.com*

In the article the teaching of Pope John Paul II about the attitude to human life at the present time society is systematized. The basis of his analysis is the correlation between life as the greatest value with modern transformations in the interpretation of dignity, morality, correlation between freedom and human right. John Paul II understanding of value of human life as the fundamental human right and the basis of human being's realization is analysed; the tendency toward acceptance of human life at the contemporary age are shown. John Paul II teaching about the state of modern culture is shown. His suggestions of transformations in moral sphere thanks to it the human nature will be the basis of development of society are argued. The attitude to the life is the criterion of relation with itself, with another, with God and it shows us the modern human being's system of values. The main threats of human life that concern bioethics are shown and John Paul II (the head of Roman Catholic Church) way of it solution is analysed. The problem of necessity of human being's experiments in the medicine is stressed.

Key words: life, human being, morality, right, freedom, "civilization of death", moral value.

**ЦЕННОСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ФИЛОСОФСКО-
БОГОСЛОВСКОМ НАСЛЕДИИ ПАПЫ ИОАННА ПАВЛА II****Мария Кохановская**

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: mkokhanovka@yahoo.com*

Систематизированы мысли папы Иоанна Павла II, которые основаны на соотношении жизни как наибольшей ценности с пониманием человеческого достоинства, нравственности, взаимосвязи свободы и прав человека. Отображено понимание Иоанном Павлом II ценности человеческой жизни как основного права человека, основы становления личности, а также тенденций её принятия в современном мире. Освещены взгляды папы Иоанна Павла II на состояние современной культуры и необходимые изменения в сфере морали, благодаря которым природа человека должна стать основой развития общества. Отношение к жизни является критерием отношения человека к себе, к другому, к Богу и представляет систему ценностей современного человека. Сосредоточено внимание на главных угрозах человеческой жизни, которые изучаются биоэтикой и проанализированы пути их устранения Иоанном Павлом II. Акцентировано внимание на вопросе целесообразности экспериментов над человеком в системе медицины.

Ключевые слова: жизнь, человек, нравственность, право, свобода, “цивилизация смерти”, моральная ценность.

Стаття надійшла до редколегії 25.12.2009

Прийнята до друку 14.04.2010